

Есназар Асель Жаңабергенқызының
«6D010200-Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі»
мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін
«Пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен
сөйлеу дағдыларын қалыптастыру» тақырыбындағы диссертациясына

АҢДАТПА

Зерттеу тақырыбы: Пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыру.

Зерттеу мақсаты: пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыруды теориялық-әдіснамалық тұрғыда негіздеу және оның әдістемесін жасап, тәжірибеден өткізу.

Зерттеу міндеттері:

- бастауыш білім беру жүйесінде пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздерін анықтау;

- пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың әдістемелік жүйесін жасау;

- пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделін дайындау;

- пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың әдістемелік кешенін жасап, оның тиімділігін тәжірибелік-экспериментте сынақтан өткізіп, ұсыныстар беру.

Зерттеу әдістері: *теориялық:* зерттеу мәселесі бойынша философиялық, психологиялық, педагогикалық және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау, контент-талдау, жинақтау, құрылымдау, нақтылау, салыстыру, ғылыми мәліметтерді талдау, жалпылау және интерпретациялау, моделдеу әдістері; *эмпирикалық:* педагогикалық бақылау; сауалнама жүргізу, сұрау, тестілеу; эксперимент нәтижелерін математикалық талдау; эксперименттік мәліметтерді жүйелеу және түсіндіру.

Қорғауға ұсынылатын қағидалар:

1. Пәнаралық байланыста ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда ұғымдық-категориялық аппараттың түзілуі негізгі ұғымдардың, түсініктердің мәнін философиялық, психологиялық, педагогикалық тұрғыдан талдау негізінде нақтылау, оның ішкі мазмұндық құрылымын анықтау - бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыру үдерісін ұйымдастырудың ғылыми әдістемелік негізін жасаудың базасы бола алады. «Пәнаралық байланыс» ұғымының мәні - білімнің жүйелілік логикасын сақтай отырып, жоғары деңгейлі ойлауға бағыттайтын кешен. Ал, бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыру – тілдік қатысым барысында талдау, жинақтау,

салыстыру арқылы өз ойын анық, дұрыс және түсінікті жеткізуде тілдік дағдыларды меңгерту үдерісі.

Пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың әдіснамалық негіздерінде жүйелілік тұғыр, іс-әрекеттік тұғыр, интегративті тұғыр, орта тұғырлары басшылыққа алынады.

2. Пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың әдістемелік жүйесі: бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың әдістемелік негізін қамтамасыздандыру; оқушылардың айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым дағдысын дамытуға арналған әдіс-тәсілдерді пайдалану; пәнаралық және танымдық мәтіндерін қолдану және пәнаралық байланыста ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға арналған тапсырмалар мен жаттығулар жүйесімен қамтамасыз етіледі.

3. Пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі өзара тығыз байланыстағы мотивациялық, танымдық, нәтижелік компоненттерден түзілген өлшемдері мен көрсеткіштерінің жиынтығын құрайды және деңгейлеріне (өте жоғары, жоғары, орташа, төмен, өте төмен) сәйкес жүзеге асырылады.

4. Пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың әдістемелік кешені: «Бастауыш мектепте ойлау мен сөйлеуді пәнаралық байланыста қалыптастыру негіздері» атты ғылыми-әдістемелік семинарының бағдарламасы; «Ойлау мен сөйлеудің құпиясы» атты факультативтік курс бағдарламасы; пәнаралық байланыста ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға арналған жаттығулар мен тапсырмалар жүйесі дайындалды және тәжірибелік-экспериментте сынақтан өткізіліп, ғылыми-әдістемелік ұсыныстар беріледі.

Зерттеудің негізгі нәтижелері:

- бастауыш білім беру жүйесінде пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздері анықталды;

- пәнаралық байланыста ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың әдістемелік жүйесі жасалды;

- пәнаралық байланыста ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі дайындалып, компоненттері, өлшемдері мен көрсеткіштері, деңгейлері анықталды;

- бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған «Бастауыш мектепте ойлау мен сөйлеуді пәнаралық байланыста қалыптастыру негіздері» атты ғылыми-әдістемелік семинарының бағдарламасы жасалды, бастауыш сынып оқушыларына арналған «Ойлау мен сөйлеудің құпиясы» атты факультативтік курс бағдарламасы әзірленді, пәнаралық байланыста ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға арналған жаттығулар мен тапсырмалар жүйесі жүйеленді, оның тиімділігі тәжірибелік-эксперимент нәтижелеріне сүйеніп дәлелденді.

Алынған нәтижелердің жаңалығы мен маңыздылығы:

Зерттеу жұмысында тұжырымдалған әрбір ғылыми нәтиже мен қорытындының жаңалық дәрежесі төмендегідей:

1-нәтиже – жаңа. Философиялық, психологиялық, педагогикалық ғылыми еңбектерді талдау барысында категориялық түйінді ойларды сараптамалық талдаудан өткізе отырып, «пәнаралық байланыс», «ойлау мен сөйлеу дағдылары» ұғымдары мен «пәнаралық байланыста ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыру» түсінігінің мәні нақтыланады.

2-нәтиже – жаңа. Пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың әдістемелік жүйесі: бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың әдістемелік негізін қамтамасыздандыру; оқушылардың айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым дағдысын дамытуға арналған әдіс-тәсілдерді пайдалану; пәнаралық және танымдық мәтіндерін қолдану және пәнаралық байланыста ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға арналған тапсырмалар мен жаттығулар жүйесімен қамтамасыз етіледі.

3-нәтиже – жаңа. Пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың компоненттері, өлшемдері мен көрсеткіштері және оның өте жоғары, жоғары, орта, төмен, өте төмен деңгейлері анықталған құрылымдық-мазмұндық моделі дайындалады.

4-нәтиже – жаңа. Пәнаралық байланыста бастауыш сынып оқушыларының ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың әдістемелік кешені («Бастауыш мектепте ойлау мен сөйлеуді пәнаралық байланыста қалыптастыру негіздері» атты ғылыми-әдістемелік семинарының бағдарламасы, «Ойлау мен сөйлеудің құпиясы» атты факультативтік курс бағдарламасы) алғаш рет ұсынылады.

Ғылымның даму бағыттарына немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі:

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, «Қазақстан Республикасының 2020-2025 жылдарға арналған білім мен ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы», Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарында және ел Президенті Қ. Тоқаевтың Жолдауларында жүзеге асырылып, бастауыш сыныптан бастап оқушылардың ойлау мен сөйлеу дағдыларын пәнаралық байланыста қалыптастыру мәселесінің оң шешімін табуына толықтай мүмкіндік бар.

Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында: «Білімді функционалдықпен және шығармашылықпен қолдана білу, білім алушы тұлғасының үйлесімді қалыптасуы мен дамуына сын тұрғысынан ойлай алатын, коммуникацияның түрлі тәсілдерін, оның ішінде тілдік дағдыларды меңгеру, топпен және жеке жұмыс істеу сияқты кең ауқымды дағдылар» деп көрсетілген. Білім беру стандартындағы көрсетілген дағдылар теориялық ойлауы жетілген, тілдік дағдыларды игерген, пәндік білімді меңгерген бастауыш сынып оқушы тұлғасының үйлесімді дамуы мен қалыптасуына мүмкіндік береді.

Қоғам сұранысына қарай, Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының мақсаты: «Қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу және оқыту», - деп беріледі. Аталмыш мақсатқа қол жеткізуде бірнеше міндеттерді шешуді болжайды, соның бірі – оқушылардың ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыруды пәнаралық байланыста жүзеге асыру. Мұндағы берілген міндеттердің шешімі бастауыш сынып оқушыларының моделін жетілдіруде қоғамның жаңа талаптарына бағытталған ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың жаңаша сипатын анықтап отыр.

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарында Сапалы білімге байланысты: «Оқушылардың ойлау дағдыларын қарапайым деңгейден (білу, түсіну, қолдану) жоғары деңгейге дейін (талдау, синтездеу, бағалау) қалыптастыру, пәнаралық байланыстарды барынша тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік беретін «өтпелі тақырыптардың» болуы маңызды болады» деп міндеттейді. Аталған міндеттер өз кезегінде бастауыш сыныптан бастап оқушылардың ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастыруды пәнаралық байланыстар арқылы жүзеге асыруды көздейді. Ендеше, оқу үдерісіндегі пәнаралық байланыс оқушылардың ойлау мен сөйлеу дағдыларын қалыптастырудың құралы бола алады.

Докторанттың әрбір жарияланымды дайындауға қосқан үлесі (диссертация авторы жарияланымның жалпы көлемінен пайызбен өлшенген үлесі көрсетілген):

Басылымды дайындау кезінде әдебиеттерге теориялық талдау жүргізілді, сонымен қатар басылымдарда эксперименттік зерттеулердің талдауы ұсынылды. Зерттеу жұмысының мазмұны бойынша 7 мақала жарық көрді. Соның ішінде 1-еуі Scopus деректер қорына енетін жарияланымда:

1. Determination of primary school children's speech skills in interdisciplinary communication in learning environments. World Journal on Educational Technology: Current Issues. 12(4), 373-388. (Yesnazar, A. 70%), (Japbarov, A., Zhorabekova, A., Kabylbekova, Z., Nuralieva, A., Elmira, U. 30%).

ҚР БЖҒМ Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті бекіткен басылымдарда 4-еуі жарияланды:

1. «Пәнаралық байланыс» ұғымын анықтаудың дидактикалық тәсілдері // Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршысы «Педагогика ғылымдары» сериясы. – 2019. - №4 (64). – Б.49-52. (Есназар А.Ж. 100%).

2. Бастауыш сынып пәндерін пәнаралық байланыста оқыту // Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы. – 2020. - № 2(82). – Б.170-179. (Есназар А.Ж. 70%), (Жапбаров А. 30%).

3. Оқытудағы пәнаралық байланыс мұғалімдер тәжірибесінде // Қазақстанның ғылымы мен өмірі. Халықаралық ғылыми журнал. –

Алматы, 2020. - №12/6 (152).- Б.60-64. (Есназар А.Ж. 80%), (Дошманова Л.Е. 20%),

4. Қазақ тілі сабағында пәнаралық байланыс арқылы сөйлеу әрекетін дамыту // Қазақстанның ғылымы мен өмірі. Халықаралық ғылыми журнал. – Алматы, 2020. - №12/7 (153).- Б.192-195. (Есназар А.Ж. 80%), (Кошкарлова М.Д. 20%).

Шет елдік және Отандық халықаралық конференция материалдарында басылымдарда 2 мақала жарық көрді:

1. The place of interdisciplinary communication in the updated educational program // Innovation and Global Issues congress v 2019. Ankara/Turkey, 2019. – Б.1211-1215. (Yesnazar A. 100%).

2. Бастауыш сынып оқушыларының ойы мен тілін дамытудың мәні мен мазмұны // «Педагогикалық білім берудің заманауи трендтері» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция. Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті. – Шымкент, 2020. – Б. 597-601. (Есназар А.Ж. 100%).

Бұл жарияланымдар докторанттың диссертация мазмұнына байланысты алынған нәтижелерге сәйкес негізінен жеке орындаған еңбектер болып табылады.